

О.М. ОПТАСЮК¹, Л.Г. ЛЮБІНСЬКА²

¹ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, МСП-1, м. Київ, 01601, Україна
linum@ukr.net

² Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Симона Петлюри, 1, м. Київ, 01001, Україна
skilub@mail.ru

НОВІ ДАНІ ПРО ПОШИРЕННЯ *LINUM BASARABICUM* (SÄVUL. et RAYSS) KLOKOV ex JUZ. (*LINACEAE*) НА ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

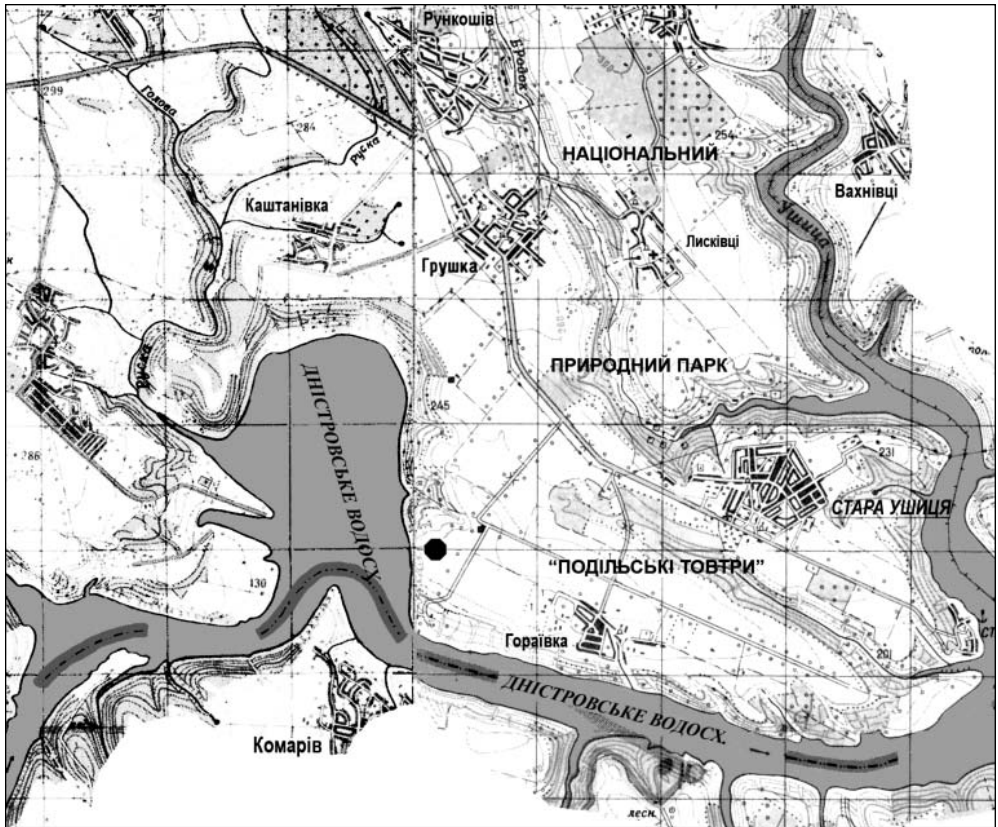
Ключові слова: *Linum*, рідкісний вид, Хмельницька область

Вид *Linum basarabicum* (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz. (*Linaceae*) є складним у таксономічному аспекті й визнається деякими авторами як самостійний таксон [1, 2, 4, 5, 10, 11, 15, 20], розглядається як підвид — *L. flavum* L. subsp. *basarabicum* (Klokov ex Juz.) Svetlova [18], як різновид — *L. flavum* L. subsp. *L. tauricum* Willd. var. *basarabicum* Sävul. et Rayss [23], *L. tauricum* Willd. var. *basarabicum* (Sävul. et Rayss) Şerbănescu [24] або іноді — як вид із нез'ясованим систематичним положенням, який може бути віднесений до *L. flavum* чи *L. tauricum* [6, 20, 21]. Початково *L. basarabicum* розглядали у складі sect. *Limoniopsis* (Planch.) Juz. [4, 20], якій згодом Т.В. Єгорова [6] надала пріоритетну назву *Syllinum* Griseb. С.В. Юзепчук при внутрішньосекційному поділі відніс цей вид до ряду *Flava* Juz., підряду *Taurica* Juz. sect. *Limoniopsis* [20], проте виділені ним категорії, згідно з правилами МКБН, не є валідними.

Наші попередні дослідження підтвердили видову самостійність *L. basarabicum*, який ми відносимо до ser. *Suffruticulae* Optasyuk секції *Syllinum* Griseb. [13, 15]. Рослини *L. basarabicum* за низкою морфологічних ознак близькі до *L. flavum*, з яким його нерідко ототожнюють [6, 20], однак види різняться між собою, передусім життєвою формою, наявністю несправжніх розеткоподібних пагонів, формою листків і кількістю їхніх жилок тощо [14].

Linum basarabicum — бесарабсько-південноподільський субендемичний вид [7, 12]. Його загальний ареал охоплює Східну Європу (Україну; північну частину Молдови — Лівобережне Придністров'я, Рибницький р-н, Дубосарський р-н) та Південну Європу (Румунія). Д.М. Доброчаєва зазначає, що в *L. basarabicum* є також зв'язки з балканськими та паннонськими видами ряду: *L. bulgaricum* Podr., *L. serbicum* Podr., *L. pseudoelegans* Podr., *L. hungaricum* Podr., *L. uninerve* Vorb. та ін. (Д.М. Доброчаєва, in schedes) [4].

В Україні ареал виду обмежений Західним Лісостепом — басейн р. Дністра — та на півдні — Степом, де трапляється зрідка. Більшість локалітетів *L. basarabicum* відомі з Хмельницької, окремі — з Чернівецької, Вінницької, Тернопільської

Виявлене місцезростання *Linum basarabicum* (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz. на території Хмельницької обл.

The location of *Linum basarabicum* (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz. on the territory of the Khmelnytsky region

та Одеської областей. На території Хмельницької обл. відомі такі локалітети *L. basarabicum*: Смотрицький р-н, с. Беляя, 23.07.1954. М.И. Котов, Р. Теличко. № 083478, 045320, 045284 (KW); Білогірський р-н, с. Карпилівка. 24.08.1960. Б. Заверуха. № 083477 (KW); Каменец-Подольський р-н, с. Исаковцы. 22.06.1949. Г. Кузнецова. № 045328, 045287 (KW); с. Зюбровка, левый склон р. Смотрич. 13.06.1949. Г. Кузнецова. № 045291 (KW); с. Гуменцы. 20.07.1948. Г. Кузнецова. № 045290 (KW); околиці с. Устя. Лівий берег р. Смотрич. 30.07.2001. Н.В. Скібіцька. № 17738 (LWKS).

Рослини виду зростають лише на вапнякових грядках, гіпсових і сланцевих відслоненнях, приурочені до особливих екологічних ніш, характерних для скель із вивітрюваною поверхнею, кам'янистих схилів тощо [3]. Вид є гемістенотопним субксерофітом, гемігідроконтрастофілом, нейтрофілом, семіевтрофом, карбонатофілом, гемінітрофілом; стенотопним субаерофілом; геліофітом. Росте у складі угруповань союзів *Cirsio-Brachypodium pinnati* Hadač et Klika 1994 em Krausch 1961; *Astragalo-Stipion* Knapp, 1944; *Artemisio marschalliani-Elytrigion*

Таблиця 1. Фітоценотичні умови зростання *Linum basarabicum* (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz. в асоціації *Festucetum valesiacaе* Solodkova et al., 1986

Трансекта (1 × 10 м)	1	2	3	4	5
Проективне покриття, %	85	85	90	90	85
Кількість видів	23	20	24	23	21
<i>Festuca valesiaca</i> Gaudin	3	4	4	3	3
<i>Bothriochloa ischaemum</i> (L.) Keng	2	2	1	2	+
<i>Anthericum ramosum</i> L.	2	1	1	2	1
<i>Linum basarabicum</i> (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz.	2	—	+	2	—
<i>Salvia nemorosa</i> L.	2	—	+	—	2
<i>Verbascum phoeniceum</i> L.	+	—	—	—	—
<i>Onobrychis arenaria</i> (Kit.) DC.	2	2	2	+	—
<i>Securigera varia</i> (L.) Lassen	2	+	—	—	2
<i>Lavatera thuringiaca</i> L.	—	—	2	—	—
<i>Galium verum</i> L.	1	+	2	1	—
<i>Salvia verticillata</i> L.	—	+	—	—	—
<i>Agrimonia eupatoria</i> L.	+	1	+	+	+
<i>Nonea pulla</i> DC.	—	—	—	+	—
<i>Eryngium campestre</i> L.	—	+	—	—	—
<i>Stachys recta</i> L.	—	—	+	+	—
<i>Otites eugeniae</i> (Kleopow) Klokov	+	+	—	+	+
<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall.	—	+	—	—	+
<i>Scabiosa ochroleuca</i> L.	+	+	+	+	+
<i>Lotus ucrainicus</i> Klokov	—	—	—	+	1
<i>Centaurea scabiosa</i> L.	+	+	+	+	+
<i>Achillea collina</i> J. Becker ex Rchb.	—	—	+	1	+
<i>Lembotropis nigricans</i> (L.) Griseb.	—	1	—	—	1
<i>Elytrigia intermedia</i> (Host) Nevski	+	+	—	1	2
<i>Thymus marchallianus</i> Willd.	—	—	—	+	+
<i>Erysimum diffusum</i> Ehrh.	+	+	+	—	+
<i>Melampyrum arvense</i> L.	+	+	+	—	—
<i>Aster bessarabicus</i> Bernh. ex Rchb.	—	+	—	1	—
<i>Seseli libanotis</i> (L.) W.D.J. Koch subsp. <i>intermedium</i> (Rupr.) P.W. Ball	+	+	—	—	—
<i>Convolvulus arvensis</i> L.	—	—	1	1	—
<i>Berteroa incana</i> (L.) DC.	+	—	—	+	—
<i>Centaurea stoebe</i> L.	+	—	—	—	—
<i>Falcaria vulgaris</i> Bernh.	—	+	+	—	—
<i>Medicago romanica</i> Prodan	+	—	+	+	—
<i>Medicago sativa</i> L.	—	—	1	—	—
<i>Plantago lanceolata</i> L.	—	+	+	+	+
<i>Plantago media</i> L.	+	—	+	+	+
<i>Dianthus carthusianorum</i> L.	—	1	—	+	+
<i>Inula ensifolia</i> L.	—	1	1	—	+
<i>Bupleurum falcatum</i> L.	—	—	1	—	—
<i>Acinos arvensis</i> (Lam.) Dandy	—	1	—	—	—
<i>Hypericum perforatum</i> L.	1	1	—	—	—
<i>Chamaecytisus albus</i> (Hacq.) Rothm.	—	—	—	—	1

09.07.2009 р.

Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н.,

Лівий берег водосховища р. Дністра. Бакотська затока.

Південно-західний схил, неподалік від скельного монастиря.

Природний рослинний покрив, трансформований, крутизна схилу 20°.

intermediae Korotchenko, Didukh 1997; *Seslerio-Festucion glaucae* Klika 1931 em. Kolbek 1983 ксерофільних і геміксерофільних трав'яних степових угруповань із домінуванням ксерофільних дернинних злаків класу *Festuco-Brometea* Br.-Bl. et R. Tx. 1943 [19].

Крім зазначених локалітетів *L. basarabicum*, ми зафіксували ще одне його місцезростання на території Хмельницької обл. (рисунок). Уперше окремі екземпляри виду ми виявили у серпні 2008 р. на території НПП «Подільські Товтри» (квартал № 18) неподалік Бакотського скельного монастиря. Згодом, у липні 2009 р. під час експедиційних виїздів, на згаданій території були проведені спеціальні дослідження, у результаті яких ми підтвердили зростання тут особин саме *L. basarabicum*. Привертає увагу той факт, що місцезнаходження

Таблиця 2. Фітоценотичні умови зростання *Linum basarabicum* в асоціації *Echio-Melilotum* Tüxen 1947

Номер опису	1	2	3
Площа опису, м ²	10	10	10
Проективне покриття, %	70	75	75
Кількість видів	12	14	14
<i>Festuca valesiaca</i> Gaudin	2	2	2
<i>Linum basarabicum</i> (Sävil. et Rayss) Klokov ex Juz.	+	+	–
<i>Securigera varia</i> (L.) Lassen	2	1	1
<i>Galium verum</i> L.	2	1	1
<i>Salvia verticillata</i> L.	2	1	1
<i>Agrimonia eupatoria</i> L.	–	+	0
<i>Eryngium campestre</i> L.	1	1	–
<i>Otites eugeniae</i> (Клеоров) Klokov	1	–	1
<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall.	3	4	3
<i>Lotus ucrainicus</i> Klokov	+	+	1
<i>Achillea collina</i> J.Becker ex Rchb.	–	+	–
<i>Melampyrum arvense</i> L.	+	–	1
<i>Aster bessarabicus</i> Bernh. ex Rchb.	–	2	1
<i>Berteroa incana</i> (L.) DC.	–	+	+
<i>Inula ensifolia</i> L.	–	1	–
<i>Chamaecytisus albus</i> (Насц.) Rothm.	2	–	–
<i>Solidago virgaurea</i> L.	–	–	+
<i>Teucrium chamaedrys</i> L.	2	–	1
<i>Hieracium umbellatum</i> L.	–	+	–
<i>Senecio jacobaea</i> L.	–	–	+

09.07.2009 р.

Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н.,

Лівий берег водосховища р. Дністра. Бакотська затока.

Південно-західний схил, неподалік скельного монастиря.

Перелоги > 10 р. Крутизна схилу 20°.

виду виявлено недалеко від одного з локалітетів його *locus classicus*: «Hotin, pe Valul lui Traian VII...» [23] (протилежащий бік р. Дністра).

Місцезростання *L. basarabicum* знайдене на південно-західному мікросхилі (крутизна 10—20°) плакорної частини південного схилу. Ми описали п'ять трансект (1 × 10 м) на природній території і три — на перелогах. Опис рослинності здійснювали за методикою Браун-Бланке [22]. Досліджувана територія складається із двох частин. Перша — ділянка з природним рослинним покривом, яка перебуває під рекреаційним впливом, інколи викошується або випасається. Друга — це перелоги (до 10 років), що сформувалися після розорювання і короткочасного використання (до 5 років) під городи, де висівалися однорічні декоративні рослини, технічні, овочеві, кормові культури. Варто зауважити, що на перелогах рослини *L. basarabicum* мають більші розміри, більше квітів і плодів.

На першій ділянці *L. basarabicum* росте в асоціації *Festucetum valesiacae* Solodkova et al., 1986, Tkachenko et al., 1987; Mirkin et al., 1988 (клас *Festuco-Brometea* Braun-Blanquet et Tüxen ex Braun-Blanquet 1949) (табл. 1).

На другій ділянці рослини виду зростають на межі асоціації *Echio-Meliloteum* Tüxen 1947 (клас *Artemisitea vulgaris* Lohmeyer, Preising. et Tüxen in Tüxe 1950 em Kopecký in Hejny et al. 1979), про що свідчать характерний вид *Melilotus officinalis* (L.) Pall. і диференційні види: *Medicago sativa* L., *Plantago lanceolata* L., *Daucus carota* L., *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Cichorium intybus* L. Ця ситуація пояснюється тим, що місцезростання досліджуваного виду оброблялися значно менше, ніж суміжна територія. Тому тут збереглося багато видів із попередньої трансформованої природної асоціації і мало — з асоціації, яка сформувалася на перелогах (табл. 2).

У межах ареалу *L. basarabicum* характеризується вузькою екологічною амплітудою, нечисленними популяціями, потребує нагальної охорони через надмірний вплив антропогенних факторів (забудова, розробка кар'єрів, рекреація, випасання, випалювання). Вид занесений до нового видання «Червоної книги України» [16], «Червоної книги Молдови» [9], а також до «Переліку видів рослин, що потребують охорони на регіональному рівні у Хмельницькій області» [17].

Гербарні екземпляри *L. basarabicum* передані до Національного гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КВ) та гербарію НПП «Подільські Товтри».

1. Барбарич А.І. Льонові — *Linaceae* // Визначник рослин Українських Карпат. — К.: Наук. думка, 1977. — С. 184—185.
2. Гейдеман Т.С. Определитель высших растений Молдавской ССР. — Кишинев: Штиинца, 1975. — С. 304—306.
3. Гейдеман Т.С. О флоре сосудистых растений известняковых гряд (толтр) Молдавии // Флористические и геоботанические исследования в Молдавии. — Кишинев, 1980. — С. 28—36.
4. Доброчаева Д.М. Родина Льонові — *Linaceae* Dum. // Флора УРСР. — К.: Вид.-во АН УРСР, 1955. — Т. 7. — С. 46—76.

5. *Доброчаева Д.М.* Семейство Леновые — *Linaceae* Dum. Определитель высших растений Украины. — Киев: Наук. думка, 1987. — 545 с.
6. *Егорова Т.В.* Семейство *Linaceae* — Льновые // Флора Восточной Европы. — СПб., 1996. — Т. 9. — С. 346—361.
7. *Заверуха Б.В.* Флора Волыно-Подоллии и ее генезис. — Киев: Наук. думка, 1985. — 192 с.
8. *Клеопов Ю.Д.* Анализ флоры широколиственных лесов европейской части СССР. — Киев: Наук. думка, 1990. — 352 с.
9. *Красная книга Молдавской ССР.* Книга редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных и растений Молдавской ССР. — Кишинев, 1978.
10. *Любінська Л.Г., Ковальчук С.І., Матвеев М.Д.* Природні цінності Національного природного парку «Подільські Товтри». — Кам'янець-Подільський, 1999. — 87 с.
11. *Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M.* Vascular Plants of Ukraine a Nomenclatural Checklist. — Kiev, 1999. — P. 246—247.
12. *Крицька Л.І., Новосад В.В.* Ендемізм флори Середнього Придністров'я // Степові і галофітні екосистеми України. Зб. наук. праць, присв. 100-річчю з дня народження проф. Г.І. Білика (Київ, 7 квітня 2004 р.). — Київ: Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2004.
13. *Оптасюк О.М.* «Рід *Linum* L. у флорі України». Автореф. дис. ...канд. біол. наук: 03.00.05 / Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ. — К., 2007. — 19 с.
14. *Оптасюк О.М.* Секція *Syllinum* Griseb. роду *Linum* L. у флорі України // Акт. пробл. ботан. та екол. — Мат-ли міжнар. конф. молодих учених (13—16 вересня 2008 р., м. Кам'янець-Подільський). — К., 2008. — С. 116 — 118.
15. *Оптасюк О.М.* Систематичний огляд роду *Linum* L. флори України // Укр. ботан. журн. — 2007. — 64, № 2. — С. 229—241.
16. *Оптасюк О.М., Любінська Л.Г.* Льон бесарабський — *Linum basarabicum* (Săvul. et Rayss) Klokov ex Juz. // Червона книга України. Рослинний світ / За заг. ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — С. 521.
17. *Перелік видів рослин, що потребують охорони на регіональному рівні у Хмельницькій області / Хмельницька обласна рада // Рішення третьої сесії Хмельницької облради від 26 вересня 2002 р., № 16.*
18. *Светлова А.А.* Таксономический обзор видов секции *Syllinum* рода *Linum* Восточной Европы и Кавказа // Нов. системат. высш. раст. — СПб., 2006 б. — Т. 38. — С. 143—161.
19. *Соломаха В.А.* Синтаксономія рослинності України. // Укр. фітоцен. зб. — 1996. — Сер. А. — Вип. № 4 (5). — 119 с.
20. *Юзепчук С.В.* Семейство Льновые — *Linaceae* Dumort // Флора СССР. — М.; Л., 1949. — Т. 14. — С. 84—146.
21. *Ockendon D.J., Walters S.M.* *Linum* L. // Flora Europaea. — Cambridge: At the university Press, 1968. — Vol. 2. — P. 206—211.
22. *Braun-Blanquet J.* Pflanzensoziologie: Grundzuge der Vegetationskunde. — Wein: Springer Verl., 1951. — 631 s.
23. *Săvulescu T., Rayss T.* Materiale pentru flora Basarabiei. — Bucuresti, 1934. — P. 140—144.
24. *Serbănescu I.* *Linaceae* // Flora republicii populare Romine. Redaktor: Acad. T. Savulescu. — Editura Academiei Republicii populare Romine, 1958. — Vol. VI. — P. 84—105.

Рекомендує до друку
С.І. Мосякін

Надійшла 30.03.2010

О.М. Оптасюк¹, Л.Г. Любинская²

¹ Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

² Ботанический сад им. акад. А.В. Фомина Киевского национального университета имени Тараса Шевченка

НОВЫЕ ДАННЫЕ О РАСПРОСТРАНЕНИИ *LINUM BASARABICUM* (SÄVUL. et RAYSS) KLOKOV ex JUZ. (*LINACEAE*) НА ТЕРРИТОРИИ ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Приведены новые данные о распространении *Linum basarabicum* (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz. (*Linaceae*) на территории Хмельницкой обл. (НПП «Подольские Толтры», квартал № 18), его участия в фитоценозах.

К л ю ч е в ы е с л о в а: *Linum*, редкий вид, Хмельницкая область.

О.М. Optasyuk¹, L.G. Lyubinska²

¹ M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

² Academician O.V. Fomin Botanical Garden of Kyiv National University

NEW DATA ON DISTRIBUTION OF *LINUM BASARABICUM* (SÄVUL. et RAYSS) KLOKOV ex JUZ. (*LINACEAE*) ON THE TERRITORY OF KHMELNYTSKY REGION

New data about the distribution of *L. basarabicum* (Sävul. et Rayss) Klokov ex Juz. (*Linaceae*) in Khmelnytsky region (National Nature Park Podilsky Tovtry, compartment № 18) and participation in phytocoenosis are presented.

К е у w o r d s: *Linum*, rare species, Khmelnytsky region.